

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ФОЛЬКЛОРУ

Н. В. МАЛІНОВСЬКА

Проблема розвитку мовлення дітей раннього віку набуває особливої актуальності у зв'язку з модернізацією дошкільної освіти, оновленням змісту, вдосконаленням форм, методів і технологій навчання дітей рідної мови, розвитку культури мовлення та мовленнєвого спілкування.

Ранній вік – найвідповідальніший період у житті дитини, оскільки в цей час закладається фундамент майбутньої мовленнєвої особистості. Істотним новоутворенням раннього віку є мовлення, яке розвивається двома лініями: вдосконалюється розуміння мовлення дорослих (дитина розуміє значення слів, фраз, аналізує мовлення дорослих) і формується власне активне мовлення дитини (інтенсивно зростає словник, з'являється граматичне оформлення речень, початки описової розповіді, самостійне мовлення набуває статусу регулятора поведінки).

Важливе місце в системі засобів мовленнєвого розвитку, навчання й виховання дітей раннього віку посідає фольклор.

Теоретичні і практичні пошуки в галузі мовленнєвого розвитку дітей раннього віку відображено в працях А. Богуш, К. Крутій, Г. Ляміної, Т. Науменко, Л. Олійник, Л. Павлової, Т. Юртайкіної та ін.

Вплив фольклору на мовну освіту дітей було розкрито в роботах видатних учених, педагогів, письменників (О. Духнович, С. Русова, Г. Сковорода, І. Срезневський, Є. Тихеева, К. Ушинський, І. Франко та ін.).

Питання щодо використання творів українського фольклору в процесі навчання дітей рідної мови розглядалося й сучасними науковцями (А. Богуш, Н. Гавриш, В. Кононенко, Т. Котик, Н. Лисенко, Н. Луцан, М. Стельмахович, О. Трифонова та ін.).

Аналіз малих фольклорних жанрів засвідчив, що їм притаманна низка специфічних рис, які надзвичайно приваблюють дитину, а саме: невеличкий обсяг тексту, доступність змісту, захоплюючий ігровий сюжет, використання художньо-зображувальних засобів мови. Фольклорні твори відзначаються барвистістю, виразністю, ритмічністю, легкістю для запам'ятовування. Отже, за своїми художньо-специфічними рисами фольклор може слугувати ефективним засобом розвитку мовлення дітей раннього віку.

Метою статті є висвітлити ефективні педагогічні умови розвитку мовлення дітей раннього віку засобами фольклору.

Фольклор – це народна творчість, в якій „художнє відображення дійсності відбувається у словесно-музично-хореографічних формах колективної народної творчості, що виражають світогляд трудящих мас і нерозривно пов'язані з їхнім життям та побутом” [2, с. 61].

Поняття „дитячий фольклор” увійшло до науки порівняно недавно. Проте новизна терміна не пов'язана з пізнім походженням цього виду фольклору.

Дитячий фольклор – це сукупність зразків усної народної творчості, яка складається із класичних та сучасних фольклорних форм і функціонує у дитячому середовищі або виконується спеціально для дітей [5].

Дитячий фольклор є поліфункціональним, тому він свідомо передається від дорослих дітям або засвоюється в дитячому середовищі стихійно.

За Т. Полковенко, жанровий поділ дитячого фольклору класифікується таким чином:

- зразки усної народної словесності, створені дорослими для дітей: колискові пісні, пестушки, утішки, чукикалки, небиліці (перевертні), безкінечні казочки, скоромовки тощо;
- твори, які перейшли до дитячого фольклору із загального народнопоетичного набутку: казки, обрядові пісні (заклички, примовки, колядки, щедрівки, веснянки, гаївки), загадки, прислів'я, приказки тощо;

- зразки усної народної творчості, які виникли і функціонують у дитячому середовищі: ігрові пісні, лічилки, жарти, дражнилки, мирилки, безконечники-„нескінчухи”, кричалки та інший „віршований галас” [1, с. 226].

Читання, слухання, розігрування фольклорних творів, промовляння їх разом із дорослим збагачують словник, розвивають артикуляційний апарат, формують уміння усвідомлювати й відтворити почуте.

Малі фольклорні жанри використовуються вихователями у процесі роботи з художньою літературою і в повсякденному житті. Організуючи роботу з дітьми щодо ознайомлення з різними жанрами фольклору, необхідно врахувати те, що фольклорний матеріал для дітей повинен бути доступним, зрозумілим, відповідати рівневі їхнього розвитку. Відомо, що чим більше дитина знає різножанрових фольклорних текстів, тим глибше в неї розвинене мовлення.

Завдання вихователя групи раннього віку – зацікавити дітей фольклорними творами, навчити розуміти їх зміст і повторювати за дорослими слова, фрази, тексти. Важливо якомога яскравіше наочно показати дітям фольклорний твір за допомогою картинок, іграшок, рухів, співів тощо [3].

Фольклорно-ігрові заняття з дітьми раннього віку – специфічна форма роботи, яка потребує від вихователя професійних знань і вмінь у сфері народного мистецтва. Педагог має навчитися володіти художніми засобами (декларувати, співати, танцювати, грати на народних інструментах), тільки тоді буде реалізовано величезний педагогічний потенціал фольклорних творів.

Вихователь, який володіє фольклорним матеріалом, знає народні забавлянки, пісеньки, пестушки тощо, вміє емоційно, виразно їх прочитати, швидше досягає контакту з дітьми, успішніше прищеплює їм навички, пов'язані з режимними моментами, цікавіше організовує ігрову діяльність і стає активним учасником мовленнєвого розвитку дитини.

Колискова – це перший поетичний і музичний твір, з яким зустрічається дитина вже в перші дні свого життя, вона чує його з вуст найближчої людини – матері. Саме під впливом колискових пісень, які дослідники ще називають „материнськими”, у дитини виховується любов до природи, Батьківщини, повага до старших. З раннього дитинства малюк живиться звуками рідної мови. Через пісню запам'ятовуються фонетичні, лексичні й морфологічні її особливості, що пізніше допомагають людині передавати найтонші відтінки почуттів і думок. Колискові – це перші уроки духовності, моральності, чесності, чемності (добре, погано, можна, не можна), шанобливого ставлення до праці.

У дошкільному закладі доцільно використовувати не тільки народні колискові пісні, а й ті, що створені поетами та композиторами. Приваблює дітей, активізує їхнє мовлення застосування у поєднанні з елементами традиційних колискових новітніх елементів, персонажів (наприклад, казкових героїв з дитячих мультфільмів), предметів з життя сучасної дитини, аранжування пісні [4].

Залучення дітей до співу колискових під час проведення дидактичних ігор з лялькою допомагає розвивати силу голосу, чистоту його звучання і мелодику мовлення. Позитивним є вплив співу на корекцію заїкання. У дітей зникає підвищена напруга дихальних, голосових й артикуляційних м'язів.

Цікавою формою залучення дітей раннього віку до національної культури є організація куточка української світлиці з маленькою колискою, іграшковим немовлям і обов'язковим атрибутом колискових пісень – котом.

Забавлянки (утішки) супроводжують перші рухи дитини. Це елементарні словесно-рухові ігри дітей з пальчиками, ручками, ніжками, іграшками, різними предметами, мета яких – розвиток дрібних м'язів дитини, ознайомлення з трудовими процесами, побутом народу. Утішки та забавлянки є своєрідною формою емоційного спілкування дорослого з дитиною. Вік, на який припадають ці жанри фольклору, є сензитивним для мовленнєвого розвитку малюків.

У групах раннього віку найрозповсюдженішою формою роботи є розігрування забавлянок (індивідуально чи з двома-трьома дітьми), які супроводжуються наочною й активною діяльністю дітей.

На початковому етапі роботи із забавлянками у дітей слід формувати прагнення вступати у контакт з дорослим, викликати позитивні емоції, розвивати імпресивне мовлення та звуконаслідування. Використовують розповідання, спів забавлянок (сумісне і відображене), розігрування їх змісту. Дітей залучають до виконання дій з рухами рук, пальців. Спочатку дії пасивні (з допомогою дорослого), потім – пасивно-активні (під контролем педагога) і активні (самостійні).

У подальшій роботі із забавлянками необхідно збагачувати словниковий запас, розвивати активне мовлення дітей, удосконалювати дрібну моторику рук. Дітей залучають до інсценування та драматизації, заучування, прослуховування забавлянок у записах.

Окрему групу забавлянок становлять твори, які використовуються дорослими під час похитування, підкидання дитини на коліні або на нозі. У Центральній Україні та Лівобережжі вони називаються "чукикалки" (або „гуцикалки”) від початкових слів багатьох з них – різноманітних поєднань звукосполучень „чук”, „чуки”, „гуци”. Інші звукопоєднання („гоп”, „а-та-та” тощо) також надають цим творам чіткого, енергійного ритму, який є характерною ознакою чукикалок. Іноді сам зміст забавлянок відтворює рух (наприклад: „Іде, їде пан, пан, на конику сам, сам”).

Чукикалки мають форму коротесенької пісеньки чи віршика, гумористичного, жартівливого змісту ігрової спрямованості. Вони активізують (стимулюють) єдність слова та моторики дитини, супроводжуються не тільки відповідними рухами, а й розвивають мовленнєві здібності дітей. Незважаючи на свою простоту, чукикалки мають етнографічне спрямування, сприяють мовленнєвому спілкуванню дітей (їх співають або проказують).

Пестушки – коротенькі пісеньки, якими дорослі забавляють дітей у важливі для них моменти повсякденного життя: коли дитина прокидається вранці, коли її вмивають, розчісують, годують. Вони заохочують дитину до діяльності, підбадьорюють, створюють піднесений настрій [2].

Д. Ельконін в одній із своїх робіт зазначав, що рима і ритм є у ранньому віці основою для запам'ятовування різних слів і словосполучень, утішок. Він стверджував, що при повторенні слів та фраз предметом спілкування дитини є не їх значення, а звуковий склад і ритмічна структура. Таке повторення доцільно здійснювати, застосовуючи малі фольклорні жанри [1].

Заклички – короткі поетичні твори, в яких звучать звертання до природних явищ, стихій, об'єктів з метою вплинути на погоду, довкілля чи саму людину.

Найбільше закличок пов'язані з культовими образами землеробного циклу: до дощу (щоб пішов чи припинився), до хмар, щоб розступилися, та ін. Окрему групу становлять заклички із звертанням до комах, птахів, тварин.

До закличок подібні примовки, які також використовуються, щоб „сприяти” у якихось діях або викликати природні явища, тобто теж є своєрідними замовляннями. Однак примовка не вказує на дію чи об'єкт, на який вона спрямована, а лише натякає на них окремими художніми образами чи звуковими асоціаціями.

Заклички та примовки включають, крім словесного ряду, певні рухи, що є елементом їх ігрового оформлення. Ці рухи знаходять відгук в дитячій руховій активності. До них належать підскоки на одній або на двох ногах, нахили голови, кидання камінців, кружляння, рухи з предметами – палицями, камінцями, травою, мотузками (зав'язування, підкидання, перепускання комахи з руки на руку тощо).

Неоціненним духовним скарбом є загадки, за допомогою яких маля пізнає світ, його об'єкти і явища. Для дітей раннього віку загадки повинні бути лаконічні, з яскравими характеристиками, конкретними образами, оскільки в них ще малий життєвий досвід.

Мирилки – це короткі віршовані твори, які говорять діти на знак примирення, за призначенням вони протилежні до прозивалок і використовуються з метою відновлення товариських стосунків [2].

Невеликим розміром, добором дійових осіб, динамічністю, поєднанням звуків рідної мови, слова, інтонацій та рухів, багаторазовим повторенням всього твору або його окремих частин (кумулятивністю), діалогічністю, імпровізаційною можливістю, притаманною їм емоційністю, оптимістичним характером малі фольклорні форми сприяють формуванню мовленнєвої особистості дітей.

Форми використання забавлянок, закличок, промовок, пісень різноманітні. Це залежить від віку, мовленнєвого розвитку дітей.

Для того, щоб фольклор став невід'ємною частиною мовленнєвого спілкування дітей раннього віку, необхідно створити відповідне розвивальне середовище. В інтер'єрі групи доцільно використовувати елементи українського фольклору. У роботі з дітьми використовують книжки-іграшки, книжки-картинки, фігурки персонажів відомих утішок, казок, різні види театрів, музичні інструменти, альбоми з утішками тощо.

У процесі дослідження було виявлено ефективні педагогічні умови розвитку мовлення дітей раннього віку засобами фольклору. З-поміж них: систематичне застосування малих жанрів фольклору у педагогічному процесі дошкільного закладу; раціональне поєднання різних видів і типів занять, їх максимальна емоційна насиченість; створення сприятливого розвивального середовища у групі.

Фольклор, використання його різноманітних жанрів є ефективним засобом та важливим чинником успішного навчання дітей українського мовлення. Колискові пісні, пестушки, мирилки, забавлянки, утішки, безкінечні казочки збагачують словник новими поняттями, граматичними конструкціями, виховують інтерес і любов до рідного слова. Фольклор відіграє важливу роль в ознайомленні дітей з навколишнім світом та допомагає сформувати національно свідому

особистість із духовно-моральними й естетичними якостями. Подальшу роботу вбачаємо в розробці методики використання засобів народного фольклору з дітьми старшого дошкільного віку з метою вдосконалення розвитку мовлення.

Список використаної літератури:

1. Богуш А. М. Теорія і методика розвитку мовлення дітей раннього віку : [навч. посіб.] / А. М. Богуш. – К. : Видавничий дім „Слово”, 2009. – 344 с.
2. Богуш А. М. Українське народознавство в дошкільному закладі : [навч. посіб.] / А. М. Богуш, Н. В. Лисенко. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К. : Вища шк., 2002. – 407 с.
3. Гавриш Н. Художнє слово і дитяче мовлення / Н. Гавриш. – К. : Ред. загальнопед. газ., 2005. – 128 с.
4. Машовець М. Не позбавляй найціннішого! Колискова в житті дитини / М. Машовець, І. Газіна // Дошкільне виховання. – 2005. – №3. – С. 18 – 19.
5. Руснак І. Є. Український фольклор : [навч. посіб.] / І. Є. Руснак. – К. : ВЦ „Академія”, 2010. – 304 с.